

Микитюк О. Р.,

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

ІДЕОЛОГЕМИ МОВА, НАЦІОНАЛІЗМ, НАЦІЯ НА СТОРІНКАХ «AB IMPERIO»

Анотація. Статтю присвячено розглядові українського мовно-національного питання на сторінках «Ab imperio». Контрастивний метод дослідження дозволяє показати базову відмінність між українською та російською позицією. Доведено, що журнал «Ab imperio» визначає себе як міжнародний (засновано його у Нью-Йорку та Казані), проте політика видавництва є відверто антиукраїнською.

Простежено дефініції та змістове наповнення ідеологем мова, нація, націоналізм на сторінках журналу та показано політику лінгвоциду та етноциду, яку здійснює росія. Проілюстровано, що дописувачі тижневика «Ab imperio» визначають російську мову як спадкоємицю Руси, що цілком заперечують факти. Виокремлено позицію Г. Кона, яку автори журналу пристосовують винятково до російського способу мислення та повністю заперечують аналогічні думки, якщо це стосується підколоніальних народів.

Російські автори спекулюють на ідеї начебто добровільного забування мов, наприклад, фінської, яка поступилася місцем для російської. Отож доведено, що мовне питання подано виключно крізь призму загарбника. Проілюстровано прикладами, що зникнення будь-якої мови спричиняє неповторні втрати та призводить до дисбалансу в мовній архітектурі. Описано недопустиме ставлення авторів «Ab imperio» до іспанськомовних, афроамериканців, емігрантів та місцевих, яким потрібно лише «переплавитися» в американському суспільстві та стати глобально однорідними.

Відтворено, що денацифікація українців, яку на сьогодні намагається здійснити московія під час повномасштабної війни, стосується стирання зі світового ареалу української мови, історії, ідентичності, унікальності. Показано, що позиція про створення російської нації як «вдалого аналітичним поняття» є несумісна з українським розумінням ідеологем нація, мова, національність тощо. У статті доведено, що найважливішою цінністю є національні народи з їхнім характером та духом минулого.

Ключові слова: ідеологема, мова, націоналізм, нація, журнал «Ab imperio» мовне і національне питання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогоднішня російсько-українська війна відтворила сторінку росії (Московії) як імперської держави, метою якої завжди було приєднувати до себе чужі території та називати їх «ісконно рускіє». Наслідком загарбницької політики росії є пропагування цієї державою російського націоналізму та начебто великої російської нації.

Крім того, повномасштабна війна поставила на чільне місце мовне та національне питання, оскільки термін «денацифікація» росія використовує як свою вимогу щодо українців.

Зовнішня політика північно-східного ворога посилена засобами масової інформації, які повсякчас обговорюють питання української мови, української ідентичності, українських подій тощо. Численні втручання у внутрішню українську політику на ідеологічному рівні мають тривалу історію, однією ланкою якої є публікація статей у міжнародному журналі «Ab imperio» (заснованого в Нью-Йорку та Казані). Це видання лише від 2000 р. містить понад 45 російськомовних, 27 англійськомовних досліджень, пов'язаних з мовно-національним українським питанням.

Редактори та автори тижневика «Ab imperio» творять та обговорюють російську мову як спадкоємицю Руси (що заперечують світові філологи, історики, етнологи, археологи), говорять про російський націоналізм та проводять круглі столи, присвячені цій доктрині, наприклад, «Національна ідея в Росії XIX століття» [1], «Націоналізм в імперській Росії: ідеологічні моделі та дискурсивні практики» [2]. Отож ця різномірна федеральна країна руйнує чужі мови, утворює своє через брехню та перекручування фактів історії. Натомість українські дослідники шукають пом'якшувальних чинників, коли говорять про свій національний інтерес, наприклад вживають атрибутивні модифікатори на зразок, *демократичний (націоналізм)* чи навіть *ліберальний (націоналізм)* (що є оксимороном) та постійно виправдовуються за свої національні вчинки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з поданої теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячено означену статтю. Вістрам для усвідомлення лінгвоцидної політики Московії є позиція В. Іванишина, Я. Радевича-Винницького [3, с. 21–70]. Важливим для висвітлення мовного питання, пов'язаного з лінгвоцидом та етноцидом формує стаття В. Кашуби «Дилема етнології» [4, с. 64]. Вагомим є розуміння національних мов та їхньої специфіки, що досліджено в праці Р. Кіся [5, с. 215]. Розуміння мови як основи національної культури виокремлено в С. Півперака [6, с. 67].

Базовими для усвідомлення ідеологем *нація, націоналізм, мова* є праці українських мислителів та культурно-політичних діячів – Д. Донцова, який показує росію як державу, що нівелює національні особливості [8; 9; 10], М. Сціборського, що дає розлогі визначення ідеологем [11] та інших. Важливим є світовий досвід, зокрема про дух минулого щодо розуміння націоналізму та нації йдеться в статті Г. Кона [12].

Користь глобалізації, що сформувала американський спосіб життя, який абсолютно не стосується національного складу України, розглядає Ф. Беккер [13, с. 73]. Різне розуміння *нації* (історичне та сучасне) дає С. Глебов [14]. Р. Вульпіус пояснює суть створеної ідеологем *велика російська нація* [15, с. 353] через антиукраїнську позицію. Історію вживання московської

ідеологеми *російська нація* як спадкоємниці Руси з єдиною вірою та мовою вимальовує в своїй розвідці І. Сікорський [16] (що є суцільним спотворенням фактів).

Формування мети статті: простежити дефініції та змістове наповнення ідеологем *мова, нація, націоналізм* на сторінках журналу та відтворити політику лінгвоциду та етноциду щодо української мови, яку здійснює росія на сторінках міжнародного часопису.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дефініцію ідеологеми *нація* в журналі «Ab imperio» увиразнюють слова Й. Фіхте (висловлені в промові Г. Кона): «Нація означає для нас можливість мати ідеал, який, з одного боку, приводить до істотного самопізнання, а з іншого боку, до того самопізнання, яке розширює та скріплює наші можливості, об'єднує та консолідує, відкриває, по-третє, шлях до духовного життя всього людства» [12, с. 262]; «Нація вічна, її підтримує дух, вона не розділяє людей, а об'єднує, вона передбачає ідеал, що включає людей, які пов'язують одну людину з її братами і дають їй розуміння сутності інших індивідуальностей та інших народів» [12, с. 270]. Злободенні та розгорнуті тлумачення Г. Кона, які варто подавати в словниках, утверджують природний стан будь-якої людини, бо життя – це передусім любов до свого рідного. Первісно починаємо життя з любови до своїх батьків, дітей, країни, далі виявляємо це почуття до інших. Тексти, подані в «Ab imperio» ілюструють визначальні переконання про зв'язок ідеологем *нація, національність, мова* та ін. Г. Кон цитує Й. Фіхте, у висліді маємо визначення національності: «*національність* – це життя, і як будь-яке життя – це розвиток і дух; але говорячи про національність як про дух і життя, ми говоримо не про те, що потрібно робити, щоб бути національними, а про те, як необхідно чинити» [12, с. 263]. Ці позитивні марковано аксіоматичні цитати стосуються життя будь-якої країни, позаяк усі держави проходили чи проходять період свого націоналізму.

Мовне визначення ідеологем *нація* та *націоналізм* за «Ab imperio» виглядає переконливо, але його правильність автори застосовують лише для росії. Для підколоніальних країн оптика журналу набуває зовсім не націєцентричних форм. Стаття І. Сікорського відтворює досвід Е. Ренана, який говорить про націоналізм в Європі, що полягає в існуванні власних національних музеїв, національних картинних галерей та бібліотек, національних академій тощо. Усе виглядає переконливо, проте далі йде імперське мислення, відповідно до якого І. Сікорський наводить «формулу Соловйова» (суть її: від особистості через національність до вселюдськості) [16, с. 244]. Автор розповідає про злиття рас, племен, етнографічних груп, родів і т. д. та приходять до ідеологеми *нація*. На думку дослідника, злиття слов'янської і фінської раси дало російський народ. Далі фінська мова «поступилася місцем» російському мовленню і фіни добровільно свою мову забули, бо вона була складна для вираження думки» [16, с. 247]. Аргумент про добровільне забування мови настільки абсурдний, що складно його навіть пояснювати. За час існування СРСР зникло понад 70 великих та малих мов. Р. Кісь пише про самотню чукотську мову, цінність якої для етнолінгвокультурного ареалу величезна. Приміром, звичайна *палиця* (кэн'унэн') може бути баланстром, слугувати для напрямку руху оленів, засобом для відлякування ведмедів, предметом для перенесення вантажів, атрибутом

ритуальної дії і т. д., відтак – це «своєрідний пучок, або згусток смислів, які охоплюють, хай навіть у зредукованому вигляді, уявлення про довкілля» [5, с. 215]. Отже, осмислення тундрового досвіду, пов'язаного, передусім, з оленярством, «реконструює та реструктурує сам досвід» [5, с. 187]. Ця самотня чукотська мова перебуває під загрозою зникнення, оскільки її використання обмежується початковою школою та вивченням як одного з предметів у середній школі, тому вмирання її – це лише часовий вимір. Учені наголошують, що на сьогодні «щонайменше половина з 6800 існуючих мов можуть зникнути до кінця століття», навіть найагресивніші мови «не можуть почуватися в безпеці: зоднаковиння світу (як і будь-якої системи) наближає його до загибелі. І тому згасання кожної мови є ще одним кроком до вселенської ентропії» [6, с. 67]. Отож важливо пам'ятати, що мова є світосприйняттям та ствітвоміром кожного народу, відтак руйнування мови – це зміна світогляду, менталітету, поведінки, наслідком чого є відхилення в державотвірних процесах.

Ідеологеми *мова* та *нація* невіддільно стосуються світових процесів співіснування людства. Зокрема, Ф. Беккер у своїй розвідці намагається пояснити користь глобалізації, що впритул торкається України. Дослідниця аналізує ідеологему *етнічність* на основі американського суспільства, яке намагалося бути взірцем «плавильного котла» [13, с. 73] та творити американський спосіб життя. З плином часу на передові позиції вийшов варіант «салатниці» (salad bowl) – усвідомлення відмінностей в єдності: за американцями закріпили їхню власну, специфічну етнічність, що мало спричинити конструювання єдиного суспільного горизонту. Авторка прирівнює іспанськомовних, афроамериканців, емігрантів та місцевих до таких диференційних категорій, наприклад, як гетеро- чи гомосексуалістів [13, с. 73]. Очевидний є висновок статті: поняття етнічності мало з самого початку політичну конотацію. Щодо України, то глобалізм є вкрай небезпечний, позаяк національну свідомість українців спотворювали всі окупаційні режими (і російський, і польський, і мадярський, і румунський і т. д.). Найтяжчим для існування України став советсько-московський режим, під час якого українцям було накинута другорядна роль в самій Україні, бо росіян масово переселяли на наші терени, вони отримували високі посади, їх звільняли від вивчення мови. У висліді росіяни на українській території поводили себе як господарі (на відміну від українців), відтак корінна українська нація як титульна і сьогодні зазнає численних утисків та принижень. Українці мають квоти на українську пісню (навіть під час війни ці квоти не скасовано), на українське радіомовлення, на українські книжки, хоча будь-яка цивілізована держава має квоти на чужомовну продукцію, а не на свою. Наслідки глобалізації від Московії ми бачимо зараз, оскільки росія має на меті денацифікувати українців, тому розпочала повномасштабну війну, суть якої стерти українців з лиця землі (стирання стосуються передусім мови, історії, ідентичності, унікальності).

Про те, як росія живиться чужими здобутками свого часу озвучив Д. Донцов: «Москалі навчилися від татар збивати в один кулак свою орду, але вони безсилі випродувати якусь ідею. В області матеріальній вони живуть грабунком чужих земель, в області духовій – грабунком чужих ідей. Від Візантії вкрали ідею світового царства, від чехів – ідею всеслов'янства, від німців і жидів (Енгельс, Маркс) ідею “соціальної справедливості” – комунізм, від французів – ідею революції

“санкціолотів” (безштанків)» [10, с. 299]. Викликають заперечення слова Я. Грицака, який вважає, що трансформація України в глобальний світ можлива лише «після того, як ми вийдемо за рамки національної парадигми» [17, с. 226]. Війна показує цілком протилежне: українська мова стала важливою ознакою належності до свого (на противагу чужій російській), національна культура українців стала пошанованою у всьому світі. Отож, слова Я. Грицака – це точність навпаки: ми можемо йти в світ лише зі своєї багатою культурою, сильною і неповторною мовою та національною ідентифікацією, бо саме такими є вільні держави, які творять співдружності (бо їм в національному питанні ніщо не загрожує).

Ідеологему *нація*, що стосується також ідеологеми *мова* розглядає С. Глебов, який пояснює дві позиції: одна – *нація* бере початок в далекому історичному минулому та має одвічні характеристики, друга – *нація* – це феномен дуже пізньої сучасної історії, які сформувалися впродовж XIX або навіть на початку XX століття [14, с. 273].

Найважливішим для сучасного періоду є те, що ідеологеми *нація*, *національність* та *націоналізм* Г. Кон вважає стрижневим для ходу війни. Сьогодні важливість таких думок ми бачимо на прикладі вторгнення росії до України. Г. Кон подає думки Й. Фіхте, який казав: «Не міць армій, а сила духу отримує перемоги» [12, с. 253]. Для українців надважливо саме цю думку Й. Фіхте почути, бо він пояснює, чому народ розпадається, і «дає різку відповідь: егоїзм!» [12, с. 254]. Актуальність цього аспекту нашого життя незаперечна до сьогодні. За час повномасштабної війни маємо втрату найкращих синів та дочок України – це ті, хто пішов захищати національні цінності (мову, історію, культуру), національну Українську державу від ворога. Великий націоналіст Й. Фіхте щодо війни говорить так: «Світова війна виникла не тому, що народи надто національні, а тому, що вони недостатньо національні» [12, с. 270].

Основними ідеологемами Г. Кона є *нація*, *мова*, *національні народи*, які відтворюють свій унікальний характер та дух минулого. Це аналогія з Д. Донцовим, якого ніхто ніколи не процитує в міжнародному (тобто російському) журналі, бо головна теза його праць – це розбудова самостійної української держави, оперта на героїчне минуле та цілковитий розрив з азійською Росією. Мислитель вважав: «Хто не виховає характеру, той не виховає людини». Також маємо визначення ідей нації від Донцова: «*Нація*, що прагне волі, мусить не зневірюватись, бути певною в тім, що її провадить Бог до її мети. Мусить шукати найвищого блаженства не в матеріяльнім добробуті, не в тихомир'ї; не сміє бути рабиною скарбів землі. *Нація*, що прагне волі, мусить у вічному зусиллі спішити до незримої цілі, любити недосяжне, вірити в невідоме, бажати досягнути фантастичне, хоч би й наражаючи на небезпеку рідне й знайоме» [9, с. 555]. І Й. Фіхте, і Д. Донцов за виховання характеру, обоє вмотивовують необхідність для народу мати ідеал, і обоє вважають рішучість основною рушійною силою.

Унікальними є дефініції від Й. Фіхте, який подає аксіоматичні речі: «*Нація* – це те, з чим ми народжуємося. І, як говорить вже сама назва, це природний факт, як факт того, що люди походять від батьків. І допоки не буде можливості відтворювати людей хімічним способом, *нація* буде існувати як природне утворення» [12, с. 257]. Одноплановим є визначення від М. Сціборського: «*Нація* – це вічність – вчить український націоналізм» [11, с. 75], «Для Шевченка *нація*, *народ* – се була

певна духовна цілість. Морально-розумова, психічна збірнота, але водночас найбільш дійсна, реальна річ на світі» (Д. Донцов) [8, с. 65]. Отже, *нація* є чинником побудови держави, тому ідеологема *нація* є цільною для низки досліджень. А будь-яка держава (російська теж) усвідомлює роль та силу в історії саме нації, а не громади, якою можна «обух сталить», оскільки, за Т. Шевченком, «воля заснула» («Я не нездужаю, нівроку»).

Стаття Р. Вульпіус «Слова і люди в імперії...» пояснює створену ідеологему *велика російська нація*, яку ввів до наукового обігу О. Міллер (Алексей Міллер «Украинский вопрос»: в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). Санкт-Петербург, 2000, с. 31–45). Автор вважає, що таке трактування росії є «вдалим аналітичним поняттям» [15, с. 353]. Важливо, що «що частина російського суспільства в кінці XIX – початку XX ст. повністю вірила в існування древньої триєдиної “загальноросійської” нації, засуджуючи сепаратизм українофілів (у тому числі і культурний)... існували суспільні кола, які дотримувалися думки, що “всеруська” нація є не чим іншим, як проектом, успіх якого залежить виключно від цілеспрямованих дій» [15, с. 353]. Отож абсурдність цієї ідеологеми очевидна, оскільки велику (загальноросійську, всеруську) націю творила загарбницька політика та масове вбивство всіх «неугодных» для росії. Авторка пояснює, що проект «великоросійська нація» ілюструє вісь «центр – периферія» на основі політики російщення, яке здійснювало царське керівництво і керівництво православної церкви. «Цей проект ... демонструє, що російсько-українські відносини повинні розглядатися як особливий випадок, як історія двох навзаєм заперечувальних національних проєктів в рамках Російської імперії» [18, с. 224]. Вважаємо прекрасним в «Ab imperio» реченням, що російсько – українські взаємини навзаєм несумісні.

Стаття В. Кашуби «Дилема етнології» визначає XX століття як «століття організованого геноциду, який організувала держава», та «століттям культури» [4, с. 64]. Культуру, яка була цілком підконтрольна московії, формувала советська політика, забороняючи будь-яке іншомислення. Наприклад, українські шістдесятники, які боролися легальними методами за самостійну державу, були майже цілковито знищені репресіями. Щодо геноциду, який організувала держава, то це можна лише підтвердити фактами. Науковці В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький промовисто пояснюють численні форми винищення української мови, а саме: лінгвоцид через заборону мови чужою державою (церквою), приниження статусу й престижу мови, оголошення мови неприродною, лінгвоцид через «зближення» і уподібнення, через освіту, через привілеї для панівної мови і її носіїв, через звуження соціальної належності мови та численні інші [3, с. 21–70]. Отож політика росії та її гучні розповіді про великий російський народ є численними спробами-ми вплинути на ідеологію суспільства, бо чим більша брехня, тим більше в неї вірять.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. На основі ідеологем *мова*, *нація*, *національність* було зроблено спробу відтворити позицію науковців з журналу «Ab imperio», які позиціонують себе як міжнародні, але реально просувають російські нарративи для утвердження їхньої вищості над іншими народами. Суть росії – це геноцид, масове вбивство та поневолення інших народів – саме ці ознаки закріплюють їхню ідеологію та пропагують їхню політику.

Наслідки глобалізації від московії ми бачимо зараз, оскільки Росія має на меті денацифікувати українців, тому розпочала повномасштабну війну, суть якої стерти українців з лиця землі (стирання стосуються передусім мови, історії, ідентичності, унікальності). Описано недопустиме ставлення авторів «Ab imperio» до іспанськомовних, афроамериканців, емігрантів та місцевих, яким дозволили «переплавитися» в американському суспільстві та стати однорідними, бо, на думку авторів, лише глобалізація потрібна всім.

Знищення росією численних народів підтверджують науковці, наприклад Р. Кісь показує, як відбулося вилучення з етнолінгвокультурного ареалу чукотської мови. У дослідженні проілюстровано, що національні народи, з їхнім характером та духом минулого є унікальним світовим надбанням.

Література:

1. Мильчина В.О национальной идее без дефиниций и анахронизмов (Круглый стол “Национальная идея в России XIX века”, РГГУ, 13 июня 2001). *Ab imperio*. № 3. 2001. С. 451–466.
2. Мильчина В. Сентиментальный национализм и многообразная русификация (Круглый стол «Национализм в имперской России: идеологические модели и дискурсивные практики», РГГУ, 24 июня 2002). *Ab imperio*. № 2. 2002. С. 533–545.
3. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 218 с.
4. Кашуба В. Дилемма этнологии XX века: “Культура” – ключевое слово или лозунг? / Перевод с немецкого К. Левинсона. *Ab imperio*. № 3. 2001. С. 43–66.
5. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
6. Півперак С. З мовами вмирають досвід і майбутнє. *Урок Української*. 2008. № 1–2. С. 66–67.
7. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. *Дмитро Донцов. Вибрані твори*. Т. 8. Літературна есеїстика (1922–1958 рр.) / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2015. С. 47–196.
8. Донцов Д. “Мойсей” І. Франка. *Донцов Дмитро. Літературна есеїстика* / Відп. ред. і упорядник О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2009. С. 545–562.
9. Донцов Д. Хрестом і мечем. Тернопіль : Рада, 2010. 314 с.
10. Сціборський М. Націократія. Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2007. 112 с.
11. Беккер Ф. Этничность и миграция: критическое прочтение понятия этничности в миграционных исследованиях / Перевод А. Каплуновского. *Ab imperio*. № 3. 2001. С. 67–95.
12. Глебов С. Аргумент историка против историцизма: послесловие к “Мифам и заблуждениям в изучении национализма” Роджерса Брубейкера. *Ab imperio*. № 2. 2000. С. 269–273.

15. Вульпиус Р. Слова и люди в империи: к дискуссии о «проекте большой русской нации», украинско- и русофилах, наречиях и народностях. *Ab imperio*. № 1. 2006. С. 353–358.
16. Сикорский И. Что такое нация и другие формы народной жизни? *Ab imperio*. № 3. 2003. С. 241–287.
17. Hrytsak Y. Ignorance is Power. *Ab imperio*. № 3. 2014. С. 218–228.
18. Вульпиус Р. Языковая политика в Российской империи и украинский перевод Библии (1860–1906) / Пер. с немецкого Э. Каплуновской. *Ab imperio*. № 2. 2005. С. 191–224.

Mykytyuk O. Ideologemes language, nationalism, nation on the pages of «Ab imperio»

Summary. The article deals with the Ukrainian linguistic and national issue on the pages of «Ab imperio». The contrastive research method allows us to show the basic difference between the Ukrainian and Russian positions. It has been proven that the journal «Ab Imperio» positions itself as international (based in New York and Kazan’), but its policy is anti-Ukrainian.

The definitions and content filling of ideologemes language, nation, nationalism on the pages of the journal are seen about. Also the policy of linguicide and ethnocide carried out by Russia is shown. It is illustrated that the contributors to the weekly «Ab imperio» define the Russian language as the heiress of Kievan Rus’. However, the facts completely contradict it. G. Kohn’s position is singled out, which the authors of the journal adapt exclusively to the Russian way of thinking and completely deny similar opinions if it refers to sub-colonial peoples.

Russian authors speculate on the idea of seemingly voluntary oblivion of languages, for example, Finnish, which gave way to Russian. So it is proven that the language question is presented exclusively through the prism of the invader. It is illustrated by examples that the disappearance of any language causes unrepeatable losses and leads to an imbalance in the linguistic architecture of the world. The unacceptable attitude of the authors of «Ab imperio» to Spanish-speakers, African-Americans, immigrants and natives, who only need to «melt» into American society and become globally homogeneous, is described.

It is reproduced that the denazification of Ukrainians, which Moscow is currently trying to carry out during a full-scale war, concerns the erasure of the Ukrainian language, history, identity, and uniqueness from the world arena. It is shown that the position on the creation of the Russian nation as a «successful analytical concept» is incompatible with the Ukrainian understanding of the ideologemes nation, language, nationality, etc. The article proves that the most important value is national peoples with their character and spirit of the past.

Key words: ideologeme, language, nationalism, nation, «Ab imperio» journal, language and national issue.